

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

О.В. КІРЕЙЦЕВА,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри глобальної економіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

ORCID: orcid.org/0000-0002-9575-5742

E-mail: eva_1310@ukr.net

М.В. ЯЦЕНКО,

аспірант,

Університет менеджменту освіти НАПН України, м. Київ, Україна

E-mail: icenick@ukr.net

Анотація. Метою публікації є дослідження динаміки та структури міграційних потоків із України для проведення комплексної оцінки стану міжнародної міграції українців в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо налагодження процесів, які мають місце в означеній сфері. Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові методи: статистичний і розрахунково-математичний – за допомогою яких було сформовано всю необхідну вихідну інформацію для аналізу міжнародної міграції з України під час повномасштабного вторгнення РФ на українську територію; аналітичного групування та графічний, за допомогою яких було досліджено кількість українських мігрантів і кваліфікація українських біженців; наукового узагальнення – розкрито актуальність теми в умовах економічної кризи спричиненої війсьним станом в Україні. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спровокувало найбільшу для Європи хвилю біженців із часів Другої світової війни. Для формування базису дослідження передусім було проаналізовано динаміку вимушеної міжнародної міграції з України, структуру мігрантів за гендерною ознакою, за віковими групами, рівнем освіти та сферою зайнятості. Основними результатами дослідження, що представляють наукову новизну стали: пропозиція створення Державної установи по співпраці з українською діаспорою, яка, серед іншого, буде відповідати за розвиток зв'язків України з українськими мігрантами. Практична значимість отриманих результатів полягає у розробці базису запровадження інституційного механізму допомоги громадянам України в поверненні на Батьківщину, що передбачає: допомогу у відновленні зруйнованого житла, кредитування для відкриття власної справи, гуманітарну та фінансову

допомога на поточні потреби, медичне обслуговування та соціальну допомогу; цільові проекти підтримки біженців та гарантування їх працевлаштування. Обґрунтовано, що головним фактором відбудови України після війни буде повернення українських біженців з-за кордону. Повернення мільйонів мігрантів потребуватиме роботи держави на багатьох напрямках: від безпекового до соціального.

Ключові слова: міжнародна міграція; міграційні процеси; структура міграційного потоку; українські біженці.

Актуальність

Хвиля міжнародної міграції з України, що розпочалася після вторгнення РФ 24 лютого 2022 року, відрізняється від попередніх міграційних криз, які вразили європейський континент у 21 столітті. Різниця в тому, що більшість українських біженців – жінки працездатного віку, з вищою освітою і їхні діти. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), близько 4,9 мільйона українських біженців отримали статус тимчасового захисту в країнах Європи до 3 січня 2023 року. Це становить близько 1% населення країн ЄС. Найбільше українців прийняли Польща, Німеччина та Чехія. У період повномасштабного вторгнення також проведений моніторинг міграції українців на територію країни-агресора. За даними UNHCR на початок 2023 року в Росії та Білорусії проживало близько 2,9 млн українців. Проте скільки з них поїхало туди добровільно, а скільки було депортовано окупантами, наразі не відомо.

Станом на вересень-жовтень 2023 р. кількість українських біженців у країнах ЄС стабілізувалася порівняно з першими місяцями повномасштабного вторгнення. У травні-вересні 2022 року спостерігалась тенденція до їх повернення. Однак восени 2022

р. ситуація змінилася через активізацію атак російських терористів на критичну інфраструктуру. На кінець червня 2023 року за кордоном перебували від 5,6 до 6,7 млн українців. Це на 300-500 тис. осіб більше, ніж на кінець 2022 року. Зокрема, в Німеччині найбільше біженців – 1,1 млн осіб. Другою країною за кількістю українських біженців є Польща – 976 тис.

Згідно з дослідженням, серед біженців велика кількість дітей (від 25 до 51 % всіх біженців), а також жінок у віці від 35 до 64 років. Проте за період воєнного стану найбільше зросла частка дорослих чоловіків, які залишили Україну. При цьому найбільше виїхало за кордон із Запорізької (23%), Київської (19%), Дніпропетровської (18%), Миколаївської (16%) та Херсонської (16%) областей. За результатами різних опитувань, 67% емігрантів задоволені перебуванням за кордоном, але їм більше подобається життя в Україні. 40% українців хотіли б, щоб їхні діти після війни продовжили навчання за кордоном. Серед опитаних українських біженців лише 41% планують повернутися в Україну. 58% з них планують повернутися лише після війни. Повернутися хочуть переважно жителі центральної України й ті, хто мав високі доходи до масштабного вторгнення. За прогнозами, очіку-

ється повернення до держави від 2,1 до 3 млн осіб.

За даними ООН станом на 6 червня 2023 року кількість українських біженців у світі становила 6 млн 280 тис. осіб, у той же час інші офіційні структури та міжнародні організації заявили, що їх кількість українських біженців по всьому світу близько 8 млн 250 тис.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженнями проблем міжнародної міграції українців займаються провідні вітчизняні науковці. Зокрема, в роботах Е.М. Лібанової та О.М. Цимбал досліджуються масштаби і наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії російської федерації [5, 6]. О.О. Поліщук вивчає життя і проблеми, з якими стикаються українські біженці за кордоном [8], О.А. Базалюк, С.П. Балінченко аналізують динаміку міжнародної міграції українців [14]. Варто зауважити, що далеко не всі актуальні питання міграційних процесів в Україні стали об'єктом вивчення, зокрема слід приділити належну увагу оцінці стану міжнародної міграції українців спричиненої повномасштабним вторгненням рф в Україну. Відзначимо, що ця проблема недостатньо досліджується вітчизняними вченими, незважаючи на її актуальність для української держави. Необхідно акцентувати увагу на дослідженні масштабів і динаміки вимушеної міжнародної міграції українців, структури міграційних потоків в Україні та оцінити наслідки міжнародної міграції з України під час війни.

Метою публікації є дослідження динаміки і структури міграційних

потоків із України для проведення комплексної оцінки стану міжнародної міграції українців в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо налагодження процесів, які мають місце в означеній сфері.

Матеріали і методи дослідження

Для досягнення поставленої мети в ході дослідження були використані загальнонаукові методи: аналітичного групування, статистичний, розрахунково-математичний, графічний і метод наукового узагальнення. В основу методики дослідження покладена інформація Державного комітету статистики України, дані публіцистичної та наукової літератури.

Результати дослідження та їх обговорення

Широкомасштабна збройна агресія росії проти України та воєнні дії, розпочаті російськими військами 24 лютого 2022 р., призвели до загибелі й травмування цивільного населення в різних регіонах країни, знищення багатьох об'єктів критичної інфраструктури чи порушення їх функціонування, масових руйнувань цивільних об'єктів. Усе це та інші негативні наслідки воєнного вторгнення, своєю чергою, спричинили масштабну міграцію. За прогнозами Ради ЄС, унаслідок міграції чисельність населення України може скоротитися на 24–33 %, що залежить від тривалості бойових дій і нестабільної роботи інфраструктури [9].

Ключовим фактором відбудови України після війни повинно стати повернення українських біженців, які зараз перебувають за кордоном, додо-

му. Із початком війни демографічна ситуація в Україні постійно погіршується, кількість населення почала стрімко зменшуватися через те, що мільйони біженців виїхали за кордон. Кожен день продовження війни зменшує шанси на повернення більшості українців, які виїхали. Бо вони поступово соціалізуються в іноземних країнах, діти йдуть у школи, а їхні матері знаходять собі роботу. Після війни до своїх сімей приєднається більшість чоловіків, які також емігрують за кордон. Відбудовувати державу буде нікому, і це є найбільшою загрозою, що чекатиме на післявоєнну Україну.

За офіційними даними, з початку активної фази збройної агресії росії кількість населення України зменшилася на 6,7 млн осіб [9]. Змінилася статеві-вікова структура населення, зокрема спостерігається скорочення частки молоді віком до 20 років і жінок продуктивного віку.

Серед основних видів міграції й імміграції населення, які зараз спостерігаються в Україні, можна виокремити такі:

- міграція за кордон. Станом на листопад 2022 р. понад 7,8 млн українських біженців були змушені залишити Україну, майже 4,7 млн з них отримали тимчасовий захист. Обсяги міграції перевищують усі показники за період незалежності України з 1991 р.;

- внутрішні переміщення всередині країни. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), переміщення населення всередині України охопило близько 8 млн осіб;

- незаконне вивезення українських громадян до рф. За даними Радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчук, станом на

червень 2022 р. з України на територію рф, окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) та білорусі було вивезено 234 тис. українських дітей. За даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН), станом на вересень 2022 р. до рф було переміщено 2,9 млн осіб і 9400 українських дітей;

- імміграція в Україну. Згідно з розрахунками демографів України очікує подальше скорочення загальної чисельності населення, зростання в його структурі частки етнічних українців і зменшення частки росіян, збільшення кількості кримських татар, а також збільшення частки мігрантів із Північного та Південного Кавказу, країн Азії, Африки. Станом на вересень 2022 р. в Україні на обліку перебувало 304 167 іммігрантів; 187 389 – іноземців і осіб без громадянства (тимчасові) [9].

Інтенсивність міграції українців за кордон у пошуках безпеки змінювалася в 2022 році залежно від різних факторів: рівня безпеки в конкретному регіоні, забезпеченості базовою інфраструктурою і трудовими послугами, можливостей задоволення фінансових і інших питань родини. Обсяг нинішньої міграції перевищує всі показники періоду незалежності України, здобутої в 1991 році. У 2022 р. громадяни України шукали безпеки переважно в країнах Європи. За даними УВКБ ООН, станом на листопад 2022 року 7 891 977 громадян України були вимушені покинути Україну, з них майже 4,8 млн осіб скористалися тимчасовим захистом. Найбільше мігрантів прийняли Польща (близько 1,5 млн осіб), Німеччина (близько 1 млн осіб), Чехія (171,5 тис. осіб), Іспанія (150,4 тис. осіб), Туреч-

чина (145 тис. осіб), Велика Британія (141,5 тис. осіб), Франція (118,9 тис. осіб), Словаччина (99,3 тис. осіб) і Молдова (95,4 тис. осіб) (рис. 1) [12].

Частина громадян України в умовах повномасштабного вторгнення прибула на територію росії та білорусії, зокрема внаслідок примусового виселення російським агресором. За оцінками ООН на кінець листопада кордон України з російською федерацією перетнули понад 2 млн 852 тис. українців, понад 17 тис. опинилися в білорусії [12]. Проте, за неперевіреними даними російських силовиків, лише на початку серпня кількість українців у рф становила понад 3 мільйони осіб. Загалом, важко перевірити, яка частка біженців продовжує залишатися на території рф і яка частина перемістилася в треті країни. Також немає точної інформації про подальші переміщення українців територією росії та їх працевлаштування. Відомо тільки, що на території російської федерації українці опинилися практично в безправній ситуації,

а також те, що їх депортують у віддалені регіони, зокрема Східний Сибір і Далекий Схід. Натомість європейські країни надають українцям притулок на прозорих правових засадах.

Директива Ради 2001/55/ЄС «Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб і про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб й відповідальності за наслідки такого прийому» від 20 липня 2001 р. визначила взірць заходів із тимчасового захисту. Вперше на практиці ця Директива застосовувалася саме для українців, надавши їм право на проживання, освіту, медичне забезпечення. Показовою є ситуація з розміщенням українців у Польщі. Згідно з даними опитування, проведеного в листопаді 2022 р., 52 % українців, які рятуються від війни, живуть у квартирах, 18 % – у гуртожитках або хостелах, 10 % – у приватних будинках, стільки ж опитаних поляки прихистили у своєму житлі. У пансіо-

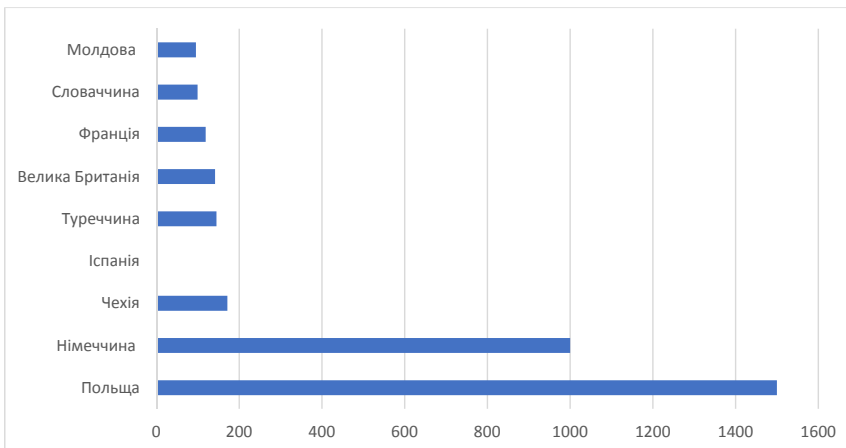

Рис. 1. Кількість українських мігрантів станом на листопад 2022 року

Джерело: авторська розробка на основі [12].

натах або на базах відпочинку проживають наразі 6 %, а в готелях – усього 4 % респондентів [13].

Українським мігрантам відкрито доступ на ринки праці ЄС та можливості соціальної інтеграції. За даними польських джерел, українські біженці в Польщі сплатили податків на 2 млрд євро від початку повномасштабного вторгнення російських збройних сил в Україну. Це втричі більше, ніж країна витратила на допомогу переселенцям [9]. З настанням чергової хвилі міграції восени 2022 р. Польща приготувала додатково 100 тис. місць у пунктах прийому для українців, а ринок праці наприкінці 2022 р. містив близько 4 тис. вакансій для українців, що в чотири рази більше, ніж навесні 2022 р.

Частка українських шукачів тимчасового захисту у Європі (а це 9%) має дистанційну роботу в Україні як основне джерело доходу. Загалом українські біженці в країні перебування мають постійну (12%) або тимчасову роботу (підробітки) (12%), тобто

майже 24% респондентів працюють.

Переважає кількість українських громадян, які виїхали за кордон, – жінки і діти – 90 %. Згідно з результатами соціологічного опитування, більшість українських громадян, які виїхали за кордон, – люди працездатного віку: 30–39 років – 42%, 40–49 років – 29%. При цьому, 83% респондентів мають вищу або незакінчену вищу освіту; 30% українських біженців є висококваліфікованими фахівцями; 12% – кваліфіковані працівники; 14% – керівники підприємств або підрозділів, а також 14% – підприємці (рис. 2) [7].

Вплив українців на економіки країн, що їх приймають, не лише негативний. Українці стимулювали споживчий попит і підтримували економічну активність у час, коли світова економіка почала занурюватися в рецесію. Наприклад, у Польщі та Естонії українці спричинили справжній купівельний бум. Як свідчать дані Нацбанку, в перші місяці великої війни українці витрачали в Польщі та ін-

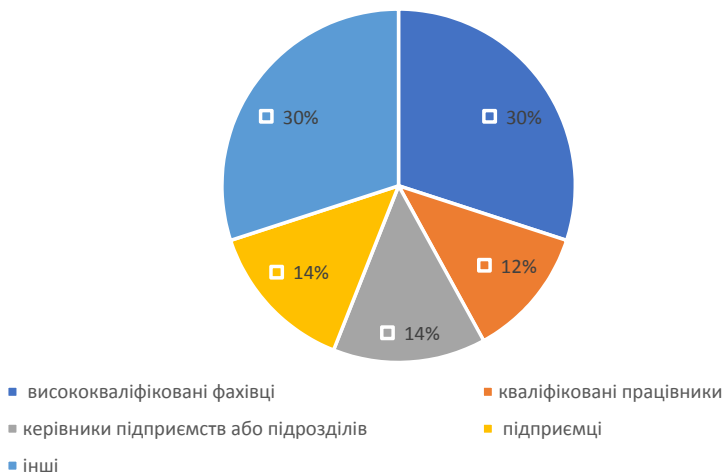

Рис. 2. Кваліфікація українських біженців

Джерело: авторська розробка на основі [7].

ших європейських країнах переважно свої українські заощадження. Обсяги витрат українців за кордоном у 2022 році зросли в рази порівняно з аналогічними витратами в довоєнний період. За даними НБУ, лише за перше півріччя 2022 року витрати валюти з українських банків за статтею «подорожі» були на третину більшими, ніж за весь попередній рік [2]. Це означає, що мільярди доларів із української банківської системи працювали на пожвавлення споживчих ринків європейських держав. Це відбувалося в час, коли в жителів ЄС не було бажання витрачати гроші через високу інфляцію. У деяких державах українці вже «окупилися» місцевим бюджетом, компенсувавши виділені на підтримку біженців державні ресурси. Так, у Польщі суми сплачених українськими біженцями податків сягнули 2,4 млрд дол. Це перевищує обсяги наданої польським урядом допомоги українським біженцям, не враховуючи додаткові видатки на освіту та медицину.

Із часом частина українських мігрантів почала працевлаштовуватися на нових місцях проживання, що покращило динаміку виробництва товарів і послуг, а також посилило конкуренцію на місцевих ринках праці. Так, у червні 2022 року в Німеччині було зареєстровано 350 тис. українців, які шукали роботу. До жовтня 2022 р. працевлаштувався кожен десятий із них. У Польщі з 1,2 млн українців, які отримали номери соціального страхування (необхідна умова для офіційного працевлаштування в країні), половина знайшла роботу. За розрахунками ЄЦБ, від 25 до 55% українських вимушених мігрантів працевлаштовуються чи активно шукають роботу в країнах-реципієнтах

[15]. За прогнозами це має збільшити робочу силу ЄС на 0,2-0,8% або на 0,3-1,3 млн осіб. Відтак, біженці з України можуть стати поштовхом для розвитку економік деяких держав Єрсоюзу. Завдяки внеску українських мігрантів випуск товарів і послуг в Естонії, Польщі й Чехії у 2026 році прогнозується на 2,2-2,3% більшим, ніж у базовому сценарії без міграції, у Німеччині – на 0,6-0,65% [2].

Таким чином, вплив українців на фінансові системи держав, які їх приймають, також буде позитивним у довгостроковій перспективі. Щонайменше завдяки тому, що активніше зростання ВВП збільшить надходження податків. Один із перших наслідків міграційної хвилі – фінансовий. Мільйони українців, виїхавши за кордон, починали розраховуватися там своїми українськими банківськими картками, що призвело до масштабного відпливу валюти. Проте Нацбанк пізніше заморозив офіційний курс валют і вжив жорсткі валютні обмеження. Це дозволило тримати ситуацію відносно контрольованою. Однак державі довелося дорого заплатити за цю умовну стабільність, «спаливши» за 2022 рік понад 28 млрд дол. золотовалютних резервів [2].

Станом на серпень 2023 року в Німеччині перебувало 1 081 457 біженців від війни з України. З них 96% – це українські громадяни, 4% – представники третіх країн, які до лютого 2022-го постійно проживали в Україні; 67% – жінки, майже половина з яких приїхали з неповнолітніми дітьми; 72% вважаються висококваліфікованими, тобто закінчили вищі заклади освіти або технікуми. П'ятірка федеральних земель, де зараз найбільше проживає українців: Північний Рейн-Вестфалія: 224 тис.; Баварія: 152 тис.;

Баден-Вюртемберг: 136 тис.; Нижня Саксонія: 111 тис.; Гессен: 81 тис. Хоча загалом, українці можуть в'їждати на всі землі Німеччини.

Хоча для українських біженців у Німеччині запустили федеральну програму з пошуку житла [5], більшість українських біженців досі живуть у масових притулках, які призначені лише для короткострокового первинного прийому, деякі з них досі не можуть знайти власну квартиру на ринку житла, а в багатьох німецьких землях і муніципалітетах можливості системи прийому біженців майже вичерпані. Попри це, динаміка прибуття до Німеччини українців залишається сталою, через це поважні німецькі ЗМІ констатують, що їхня країна з часткою 28% (від загальної кількості понад 4 млн переміщених осіб з України) тепер випереджає Польщу (24%), яка тривалий час була для українців найбільшою приймаючою країною в ЄС [8].

Біженцям з України тимчасово дозволили не мати дозвіл на проживання та візу для в'їзду в країну. До 2 червня 2024 року ця норма й надалі діятиме. Німеччина також надає громадянам України статус тимчасового захисту, який називається *Vertriebene*. Крім того, можна отримати дозвіл на тимчасове перебування в Німеччині. Цей документ дає біженцям змогу працювати, користуватися соціальними пільгами та медичним обслуговуванням, одружуватися, отримувати грошову допомогу, а дітям – навчатися в школах чи інших навчальних закладах. Для осіб, які отримують пільгові виплати на житло, є змога оформити субсидію на оплату комунальних послуг. Вона розподіляється відповідно до кількості членів родини, що мешкають разом: на одну осо-

бу 415 євро, для двох осіб 540 євро, за кожную наступну особу 100 євро.

Франція прийняла 120 тис. переселенців із України, з яких 80% – жінки. Тимчасовий захист у Франції надає соціальні пільги, а також безплатне медичне страхування та освіту. Допомогають і з працевлаштуванням. Станом на кінець 2023 р. Франція ще виплачує соціальну допомогу всім тим, хто не знайшов роботу — 200 євро на кожного і додаткові виплати. Держава зацікавлена, щоб українці якнайшвидше інтегрувалися. Для цього з початку повномасштабного вторгнення започатковано багато мовних курсів – як державних, так і приватних. Усі українські школярі у Франції зобов'язані навчатися. Студентам дозволили вступати до вищих навчальних закладів нарівні з місцевими абітурієнтами.

За даними міністерства внутрішніх справ Франції прийом українських біженців за 2022 рік обійшовся країні у майже 500 мільйонів євро, левову частку яких було виділено на проживання та соціальні виплати [3]. Майже 30 тис. українців поселили у своїх будинках і квартирах небайдужі французи.

У рамках проекту «Побудова стійкості в конфлікті шляхом діалогу» Українська Гельсінська спілка з прав людини (УГСПЛ) за фінансової підтримки Європейського Союзу проводила фокус-групові дослідження на основі глибинних інтерв'ю у 12 країнах ЄС. За результатами дослідження був підготовлений звіт, згідно з яким більшість опитаних планує повернутися в Україну після закінчення війни [13]. Респонденти вказують, що термінове повернення неможливе через: а) відсутність фізичної безпеки для матерів і дітей; б) руйнування житла;

в) тимчасову окупацію рф територій попереднього проживання, звідки родина переїхала. Динаміка повернення громадян до України з-за кордону залежить від безпекової ситуації. За даними соціологічних досліджень, наприкінці серпня 2022 р. майже 71 % опитаних планували повернутися в Україну після закінчення війни та в разі покращення безпекової ситуації [7].

За літо-осінь 2022 року, за даними ООН та ЄС, із країн ЄС повернулися майже 5 мільйонів українських мігрантів. Міграція та пошуки притулку мають маятниковий характер. Громадяни України повертаються додому на кілька місяців, але з огляду на безпекову ситуацію можуть знову залишити Україну. За весь період масштабного вторгнення динаміка міграційних настроїв значно коливалася. Ці зміни в настроях і намірах, зокрема, спостерігала дослідницька компанія Gradus. Під час жовтневої хвилі опитувань зафіксовано стабілізацію частки мігрантів, які бажають повернутися додому за першої ж можливості, їх 77% [1]. Фактори, які спонукають людей повертатися в Україну, також залишаються стабільними: безпека й бажання повернутися додому та повернутися до нормального життя. Із часом мігранти почали надавати більшого значення таким факторам, як наявність житла в Україні та кращий доступ до медичного обслуговування.

Згідно з іншими українськими соціологічними дослідженнями, 36% респондентів висловлюють намір повернутися після того, як переконуються, що залишатися в регіоні, де вони проживають, безпечно; 35% – відразу після закінчення війни; 13% – через рік-кілька років після закін-

чення війни; 7% – після того, як компанії, в яких вони працювали, відновлять роботу або вони будуть впевнені, що знайдуть іншу роботу вдома; 11% респондентів планують повернутися найближчим часом і 7% взагалі не планують повертатися в Україну, серед тих, хто має постійну роботу в країні перебування, 18%) [7].

Соціологічна група «Рейтинг» також визначила умови повернення українців додому [11]. За результатами опитування в жовтні 2022 року, частка тих, хто не має наміру повертатися, становить близько 6%. Важливо зазначити, що серед переселенців є такі, що планували емігрувати роками. Це приблизно 7% громадян України, які мали намір рано чи пізно залишити Україну назавжди ще до повномасштабного вторгнення. Їхнє рішення не повертатися не має майже нічого спільного з реаліями війни [4].

Економічні, соціальні, сімейні чинники (возз'єднання сімей), інтеграційні проблеми в приймаючих країнах (житло, робота, освіта, медичне обслуговування) впливають на мотивацію до повернення (у середньотривалій перспективі). Зв'язок із батьківщиною біженців і шукачів тимчасового захисту та вплив на рішення про повернення значною мірою зберігається завдяки сімейним стосункам: 33% респондентів пояснюють повернення потребою чи бажанням возз'єднатися з родиною в Україні [7].

Існує також виклик розділених родин. Їхнє возз'єднання може бути однією з мотивацій для репатріації до України. Згідно з даними соціологічних досліджень у громадян України, які шукають захист у країнах ЄС, в Україні залишилися близькі члени родини. Так, 69% респондентів нази-

вають батьків, 40% – чоловіка (дружину), 12% – дітей. Водночас серед людей, які мали можливості виїхати з території України, частка тих, хто бажає повернутися через розділення родини, може суттєво зменшитися за умови виїзду їхніх чоловіків або жінок до родини в країні їхнього перебування. Особливо за умов, якщо в Україні буде погіршуватися економічна ситуація, зростатиме рівень безробіття, відбуватимуться подальше руйнування інфраструктури, збільшення соціальних викликів, погіршення рівня освіти, виникатимуть проблеми з наданням соціальних послуг [7].

Позитивне ставлення до українських біженців за кордоном – вагомий аргумент, аби, як мінімум, відкласти повернення додому. Адаптація в новому середовищі проходить найлегше для дітей, чому сприяє відносно менше навантаження в школах. Та попри доброзичливе ставлення переселенцям бракує відчуття домівки. За даними опитування українських біженців 4service Group⁴⁰, 83 % респондентів відчують емоційний зв'язок і спорідненість з місцем проживання в Україні [5].

Водночас дані соціологічних опитувань не можна вважати абсолютно достовірними тому, що біженці, які беруть участь в опитуваннях, не завжди в змозі проаналізувати всю сукупність змінних чинників, які впливають на їхні рішення. Дискомфорт від перебування поза домівкою, в незвичних умовах може з часом згладжуватися, а може й загострюватись – це, не в останню чергу, залежить від політики країн, які надають українцям притулок [14]. Зокрема, попри сприятливе та в цілому позитивне ставлення населення до українських біженців в країнах Європи, переселенці стика-

ються з проблемами через незнання мови країни перебування. Майже 65% не знає мови країни, яка надала тимчасовий притулок. У деяких країнах, наприклад, у країнах Балтії, де перебуває майже 70 тис. наших співгромадян, може бути повернуто законодавчі вимоги (зняті на рік) про обов'язкове знання державної мови для можливості працевлаштування.

На релевантність соціологічних опитувань також впливають психологічні налаштування опитуваних. Зокрема, намір повернутися в Україну є більшою мірою соціально прийнятним та очікуваним, і вже тому його частіше озвучують в соціопитуваннях. Цим зумовлений скепсис відносно результатів опитувань у ситуації соціальних катаклізмів, який висловлює директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Е. Лібанова [5]. Вона вважає значно завищеною цифру в 7 млн біженців з України, якою найчастіше послуговуються в оцінках міграційних процесів. Генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) В. Паніотто вважає вирішальним чинником при поверненні на Батьківщину такий суб'єктивний показник, як рівень патріотизму. Експертні інтерв'ю доповнюють дані соціопитувань щодо міграції, акцентуючи на плинних і суб'єктивних чинниках прийняття рішень щодо повернення. Зважаючи на ці чинники, директор Соціологічної групи «Рейтинг» Олексій Антипович висловлює оптимістичну впевненість, що не повернуться в Україну після завершення війни лише близько 10% біженців.

Зважаючи на високу ймовірність того, що частина біженців не планує повернутися додому, в Україні варто

створити спеціальну державну установу, яка б займалася допомогою українським мігрантам повернутись на Батьківщину. Актуальним є створення державного агентства по роботі з українською діаспорою, яке б відповідало за розвиток відносин України з українськими біженцями, запровадження інституційних заходів для сприяння репатріації громадян України на Батьківщину: надання кредитів для відкриття власної справи, гуманітарна і фінансова допомога на поточні потреби, медична й соціальна допомога.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Таким чином, дослідивши основні тенденції у сфері міграційних процесів в Україні в умовах воєнного стану виявили, що серйозною проблемою є те, що багато українців, які виїхали за кордон у перспективі не збираються повертатися. Потрібно визнати, що якою б ефективною не була політика держави, всіх українців повернути з-за кордону не вдасться. Деякі біженці вже освоїлися на новому місці і почали там життя з початку, то ж у них може не виникнути бажання проходити цей шлях ще раз в Україні. Разом із тим, головним фактором відбудови України після війни буде повернення українських біженців, які зараз перебувають за кордоном. Повернення мільйонів мігрантів потребуватиме роботи держави на багатьох напрямках: від безпекового до соціального. Чимало українців виїхали за кордон через руйнування їх помешкань, тому житлова політика після війни має стати однією з пріоритетних. Урядом вже започаткована програма

«єОселя», яка дає змогу взяти пільговий кредит на купівлю житла під 3% річних терміном до 20 років. Наразі програма доступна лише для військовослужбовців, учителів, медиків і науково-педагогічних працівників. Значна кількість вимушених мігрантів поїхали з України з дітьми, тому державі слід подбати про те, щоб ці діти не втрачали зв'язок із Батьківщиною. Активний розвиток програм дистанційного навчання дітей або паралельного індивідуального навчання за українською програмою дозволить українським абітурієнтам обрати між іноземним і українським вищим закладом освіти. Ще одна вагома складова успіху політики з повернення мігрантів – наявність можливостей для заробітку, підвищення заробітної платні, сприяння працевлаштуванню, через зниження податків на фонд оплати праці або започаткувавши інші стимули для найму. Держава також має сприяти поживленню бізнес-процесів через спрощення реєстрації й умов для ведення бізнесу, щоб колишні біженці могли швидко відкрити власну справу.

Не можна оминати увагою й той факт, що навіть після Перемоги України росія, ймовірно, не відмовиться від своїх загарбницьких планів і тому українській державі потрібно зберігати армію на рівні 500-700 тисяч осіб. Це означає, що українців мусить бути щонайменше 50 мільйонів. Через це держава має думати і про залучення мігрантів із інших країн в українську економіку, що потребуватиме не лише економічних реформ, а й терпимості українців. Цього державі вже зараз варто повчитися в жителів ЄС.

Отже, пропонуємо створити державне агентство по роботі з українською діаспорою, яке, серед іншого,

буде відповідати за розвиток зв'язків України з українськими мігрантами. Вважаємо за необхідне запровадити інституційні механізми допомоги громадянам України в поверненні на Батьківщину, основними інструментами яких можуть стати: допомога у відновленні зруйнованого житла, кредитування для відкриття власної справи, гуманітарна та фінансова допомога на поточні потреби, медичне обслуговування та соціальна допомога; цільові проекти підтримки біженців і гарантування їх працевлаштування. Доцільно також створити спеціальну інфраструктуру для навчання і тимчасового виїзду на роботу людей, які цього потребують або бажають. Така інституція повинна надавати мігрантам, які від'їжджають, правові, банківські, страхові й іпотечні інструменти, щоб підтримувати з ними зв'язок протягом усього міграційного циклу та заохочувати їх повернення.

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України – дванадцята хвиля дослідження. URL: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf.
2. Вінокуров Я. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
3. Гаврилова Л. 90 % біженців з України повернуться додому. Не одразу... URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3580768-90-bizenciv-z-ukraini-povernetsa-dodomu-zvisno-ne-odrazu.html>
4. Гончарова К., Маджумдар О. Дорога додому. Як повернути в Україну біженців з-за кордону. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/dorogadomoy-vernut-ukrainu-bezhentsev-rubezha-1655823664.html>
5. Лібанова Е. Через війну з України назавжди може емігрувати до 5 мільйонів людей. URL: <https://espresso.tv/cherez-viynu-z-ukraini-nazavzhd-mozhe-emigruvati-do-5-milyoniv-lyudey-ella-libanova>
6. Лібанова Е., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії російської федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>
7. Настрої та оцінки українських біженців (липень – серпень 2022 р.). *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypenserpen-2022p>.
8. Поліщук О. Українці очима німців. Факти, цифри і цитати місцевих політиків та преси. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/ukrajintsi-ochima-nimtsiv-fakti-tsifri-i-tsitati-politikiv-ta-mistsevoji-presi-952626.html>
9. Потапенко В., Головка А., Валевський О. та ін. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні : аналіт. доп. / за ред. В. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 33 с. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2023.01
10. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». Київ, 2022. 13 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>
11. Психологічні маркери війни (8–9 жовтня 2022 р.). Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosemnadcatyy_obschenatsionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voyny_8-9_oktyabrya_2022.html
12. Ситуація з біженцями в Україні. Портал оперативних даних про біженців УВКБ

- ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
13. Соціологічний звіт за результатами проведення глибинних інтерв'ю з громадянами України, які перемістилися до європейських країн у пошуку тимчасового захисту внаслідок повномасштабної війни РФ проти України. Київ: УГСПЛ, 2022. 30 с.
 14. Bazaluk O., Balinchenko S. Dynamic Coordination of Internal Displacement: Return and Integration Cases in Ukraine and Georgia. Sustainability. 2020. 12(10). 4123. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/10/4123>
 15. Emil A. Souleimanov, Yury Fedorov (2023). The War in Ukraine: Risks and Opportunities for the «Post-Soviet South». Middle East Policy. 2023;1–12. URL: DOI: 10.1111/mepo.12709
 16. De Coninck David (2023). The Refugee Paradox During Wartime in Europe: How Ukrainian and Afghan Refugees are (not) Alike. *International Migration Review*. 57(2): 578–586. DOI: 10.1177/01979183221116874
 3. Gavrilova, L. (2023). 90 % bigentziv z Ukrainu povernutsia dodomu. Ne odrazu... [90% of refugees from Ukraine will return home. Not immediately...]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3580768-90-bizenciv-z-ukraini-povernetsia-dodomu-zvisno-ne-odrazu.html>
 4. Goncharova, K., Majumdar, O. (2022). Doroga dodomu. Yak povernutu v Ukrainy bigentziv s-sa kordonu. [The road home. How to return refugees from abroad to Ukraine]. Retrieved from <https://www.rbc.ua/ukr/news/dorogadomoy-vernut-ukrainu-bezhentsev-rubezha-1655823664.html>
 5. Libanova, E. (2022). Tcherez viynu s Ukrainu nazavgdu moge emigryvatu do 5 milyoniv ludey. [Due to the war, up to 5 million people may emigrate from Ukraine forever]. Retrieved from <https://espresso.tv/cherez-viynu-z-ukraini-nazavzhd-mozhe-emigruvati-do-5-milyoniv-lyudey-ella-libanova>
 6. Libanova, E., Tsymbal, O. (2022). Machtabu ta naslidku vumychenoi migratsii naselenia Ukrainu vnaslidok zbroynoi agresii rosiyskoi federatsii [Scales and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation]. Demografia ta sotsialna ekonomika, 2(48). DOI: 10.15407/dse2022.02.037

References

1. Analytichnuy zvit. (2022). Migratzia ta sotsialno-politichni nastroi pid chas povnomachtabnoi viynu Rosii protu Ukrainu – dvadciata hvulia doslidgenia. [Analytical report Migration and socio-political attitudes during the full-scale war of Russia against Ukraine – the twelfth wave of research]. Retrieved from https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf
2. Vinokurov, Y. (2023). Ukrainski migrant pidymaut ekonomiky Evropu. Cho bude z Ukrainou bez nuh? [Ukrainian migrants are boosting the European economy. What will happen to Ukraine without them?]. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
7. Nastroi ta otchinku ukrainskuch bigenchiv (lupen – serpen 2022). Razumkov Zentr. [Attitudes and assessments of Ukrainian refugees (July– August 2022 p.). Razumkov Center]. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypenserpen-2022p>
8. Polishchuk, O. (2023). Ukrainsi ochuma nimziv. Faktu, zufru I zutatu miszevuh politukiv ta presu [Ukrainians through the eyes of Germans. Facts, figures and quotes from local politicians and the press]. Retrieved from <https://glavcom.ua/world/>

- observe/ukrajintsi-ochima-nimtsiv-fakti-tsifri-i-tsitati-politikiv-ta-mistsevoji-presi-952626.html
9. Potapenko, B., Golovka, A., Valevskyi, O., etc. (2023). Vpluv migratii na sotsialno-ekonomichnyy sutyatiu v Ukraini [The impact of migration on the socio-economic situation in Ukraine]. Kyiv: NISD, 33. Retrieved from <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.01>
 10. Poyasnuvalna zapuska do proekty Zakony Ukrainu «Pro Dergavnyi budget Ukrainu na 2023 rik». (2022). [Explanatory note to the draft Law of Ukraine On the State Budget of Ukraine for 2023]. Kyiv. 13. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1527959>
 11. Psuhologitchni marker viynu (8–9 govtnia 2022) / Sotsiologitchna grupa «Reytung». [Psychological markers of war (October 8–9, 2022). Sociological group «Rating»]. Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosemnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voyny_8-9_oktyabrya_2022.html
 12. Sutyasia z bijenzianu v Ukraini/ Portal operativnykh danuh pro bijenziv UVKB OON. [The situation with refugees in Ukraine / UNHCR operational data portal]. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
 13. Soziologichniy zvit za rezultatami provedenuch glubunnuh intervii z gromadiankamu Ukrainu, yaki peremistulus do evropeyskikh krain y pochuky tumchasovogo zachusty vnaslidok povnomachtabnoi viynu RF protu Ukrainu. (2022). [Sociological report based on the results of in-depth interviews Ukrainian women who moved to European countries in search of temporary protection as a result of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine] UGSPL. Kyiv. 30.
 14. Bazaluk, O. Balinchenko, S. (2020). Dynamic Coordination of Internal Displacement: Return and Integration Cases in Ukraine and Georgia. Sustainability, 12(10), 4123. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/10/4123>
 15. Emil A., Souleimanov, Yury Fedorov (2023). The War in Ukraine: Risks and Opportunities for the «Post-Soviet South». Middle East Policy, 1–12. DOI: 10.1111/mepo.12709
 16. De Coninck, David (2023). The Refugee Paradox During Wartime in Europe: How Ukrainian and Afghan Refugees are (not) Alike. International Migration Review, 57(2): 578–586. DOI: 10.1177/01979183221116874

Kireitseva E., Yatsenko M. (2023).

CHARACTERISTICS OF THE MAIN TRENDS IN THE SPHERE OF INTERNATIONAL MIGRATION FROM UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF WAR

BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 14(3): 118-132

[https://doi.org/10.31548/economics14\(3\).2023.101](https://doi.org/10.31548/economics14(3).2023.101)

Abstract. The purpose of the publication is to study the essence and current state of international migration in Ukraine during the war. This issue is especially relevant in the context of the current economic crisis caused by a full-scale war on the territory of Ukraine. To achieve the goal, general scientific methods were used: statistical and calculation-mathematical - with the help of which all the necessary initial information was formed for the analysis of international migration in Ukraine during the full-scale invasion of the Russian Federation on Ukrainian territory. Using the method of scientific generalization, the relevance of the topic in the conditions of the economic crisis caused by the war was revealed. Russia's full-scale invasion of Ukraine provoked Europe's

largest wave of refugees since World War II. To form the basis of the research, first of all, the dynamics of forced international migration in Ukraine, the structure of migrants by gender, age group, level of education and field of employment were analyzed. The main results of the research, which represent a scientific novelty, were: a proposal to create a State institution for work with the Ukrainian diaspora, which, among other things, will be responsible for the development of ties between Ukraine and Ukrainian migrants. The practical significance of the obtained results lies in the creation of a State institution for work with the Ukrainian diaspora, which, among other things, will be responsible for the development of Ukraine's ties with Ukrainian migrants and the introduction of institutional mechanisms to assist Ukrainian citizens in returning to their homeland, namely: assistance in restoring destroyed housing, lending for starting one's own business, humanitarian and financial assistance for current needs, medical care and social assistance; targeted projects supporting refugees and guaranteeing their employment. The main factor in the reconstruction of Ukraine after the war will be the return of Ukrainian refugees who are currently abroad. Trusting millions of migrants will require the work of the state in many directions: from security to social.

Keywords: *international migration; migration processes; structure of the migration flow; Ukrainian refugees.*
